

УДК 811.161.2'373.61

**ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНИХ
ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ
«ЦЕ ЗРОБИЛА ВОНА»)**

Валерія САМОЙЛЕНКО (Дніпро, Україна)

e-mail: ValeriaSam20@gmail.com

**САМОЙЛЕНКО Валерія. ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ
ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ ДЛЯ
ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ЦЕ ЗРОБИЛА ВОНА»)**

У статті проаналізовано особливості вживання нової фемінітивної лексики в сучасних творах для дітей. Досліджено особливості їхньої словотвірної структури, неофемінітиви класифіковано за словотвірними типами. Автори текстів для творення фемінітивів використовують три питомих для українських фемінітивів форманти, зокрема -иц-, -ин-, -ик-, утворюючи і узуальні, і новітні номінативи на позначення жіночих професій.

Ключові слова: гендерна лінгвістика; фемінітив; формант; дериват; маскулінний суфікс.

**САМОЙЛЕНКО Валерія. ТЕНДЕНЦИИ УПОТРЕБЛЕНИЯ
ФЕМИНИТИВОВ В СОВРЕМЕННЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЛЯ ДЕТЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА «ЦЕ
ЗРОБИЛА ВОНА»)**

В статье анализируются особенности употребления новой феминитивной лексики в современных произведениях для детей. Исследованы особенности их словообразовательной структуры, неофеминитивы классифицированы по словообразовательным типам. Авторы текстов используют три классических для украинских феминитивов форманта, в частности -иц-, -к-, -ин-, создавая и узуальные, и современные номинативы для обозначения женских профессий.

Ключевые слова: гендерная лингвистика; феминитив; формант; дериват; маскулинный суффикс.

SAMOYLENKO Valeriya. TENDECIES OF USING FEMINITIVES IN MODERN NOVELS FOR CHILDREN (BASED ON COMPENDIUM «SHE HAS DONE IT»)

In this paper characteristics of using new feminine vocabulary in modern novels for children are analyzed. Structure of word formation characteristics in vocabulary is examined. Neofeminities are classified by word formation types.

These suffixes were noticed in XX century. They were used to call women depending on their occupation. Other suffixes were given to call women after their husband's occupation. Some modern feminine words are formed by adding these suffixes. Scientists still have discussions about correctness of such approach in word formation, therefore it's not recommended to use them for forming neofeminities.

In order to adopt children to further environment and show equality in approach to women's and men's occupations, authors include neofeminities to their texts. Authors of these texts use three essential for Ukrainian feminine vocabulary formants. Therefore, masculine suffix -ik changes for feminine -its'. Also, suffixes -k and -in are added to masculine bases of words. So that children can adopt language with these specificities as a standard of modern literature language.

In further researches it would be great to develop a standard of using suffixes for creating feminine vocabulary, to study literature for children in gender linguistics aspect and aspect of influence on child's gender self-awareness. As well we suggest further codification of feminine words usage.

Keywords: gender linguistics, feminine vocabulary, feminine word, formant, derivative, masculine word.

Твори для дітей становлять важливу частину сучасної української літератури, оскільки вони впливають на те, яким буде майбутнє покоління українців. Метою такого тексту є не лише моральне виховання та поповнення дитячих знань з культурних надбань людства, але й розвиток лінгвістичних навичок та розвиток розуміння норм і стандартів мови.

Однією з найважливіших функцій твору для дітей є підготовка дитини до майбутніх життєвих реалій, що її оточуватимуть. Для демонстрації рівності в підході до жіночих та чоловічих родів діяльності, встановлення гендерно маркованих лексем як стандарту новітньої мови автори сучасних творів для дітей уводять до текстів фемінітиви.

Метою статті є аналіз словотвірної структури та класифікація нової фемінітивної лексики за словотвірними типами у збірці «Це зробила вона». Досягнення мети наукової роботи передбачає виконання таких завдань: 1) окреслити зміст поняття фемінітивна лексика, зважаючи на сучасні дослідження в мовознавстві та виокремити слова, що найбільше відповідають особливостям творення та вживання фемінітивної лексики; 2) здійснити структурну класифікацію неофемінітивів, ужитих у творах для дітей; 3) проаналізувати функційні особливості структури неофемінітивів.

На початку ХХІ ст., у контексті активного поповнення лексичного запасу української мови, створено нові слова на позначення осіб жіночого роду. Цей процес стає предметом активного наукового дослідження. В українській лінгвістиці до цієї проблеми зверталася низка науковців. Здебільшого дослідження проводять в аспекті словотвірних процесів. Зокрема науковці А. Архангельська, А. Нелюба, К. Брітікова, М. Брус, М. Федурко, М. Навальна, Н. Малюга, О. Пономарів, О. Тараненко, Я. Пузиренко та інші досліджують процеси неофемінізації назв осіб та функціонування фемінітивів. А. Архангельська в дослідженні термінологічного апарату лінгвогендерології формує поняття гендерності та маскулінності лексем [1, с. 28–30].

Специфіка творення та існування фемінітивів становить дискусійну тему поміж мовознавців. А. Нелюба висуває думку, що процес словотвірної фемінізації розвивається природньо, а стримують його штучні обмеження [5, с. 137]. Утім, А. Архангельська вважає процес творення неофемінітивів некерованим та акцентує увагу на варіантності недоцільних форм слів. Напр: *прозаїк – прозаїчка, прозаїця, прозаїкня; політик – політикня, політичка, політикеса; мовознавець – мовознавиця, мовознавчиня* тощо [1, с. 176].

Для позначення предмета дослідження використовують терміни питомого походження: категорія «жіночість», найменування жінок (А. Земська), «назви істот жіночого роду», «назви жіночого роду» (І. Ковалик), «назви осіб жіночої статі» (Л. Родніна), «назви осіб жіночої статі», «назви жінок» (А. Архангельська); терміни латинського походження: «категорія *nomina feminine*», фемінатив, а також «фемінінний домінант», «фемінінний новотвір» (А. Архангельська), «моція» (Н. Клименко), «фемінітив» (М. Брус, С. Семенюк), «фемінатив» (М. Федурко) тощо. Отже, під фемінітивом трактуємо групу іменників, об'єднану категорією належності до жіночого роду. Розмежовуємо поняття фемінітив як групу слів, об'єднаних морфологічною категорією жіночого роду, та фемінатив як групу іменників спільного роду, що становлять шар експресивно-оцінної лексики та мають властиві жіночому роду афікси.

Л. Кислюк зазначає, що традиція творення іменників на позначення осіб жіночої статі в різних слов'янських мовах відрізняється. У польській, словацькій, болгарській або чеській мовах їх утворюють послідовно, регулярно та без жодних обмежень. У білоруській, українській та російській мовах у розмовному стилі вони часто вживані, проте літературна норма обмежує їхнє творення, що зумовлює появу складних назв. Напр.: *жінка-космонавт*, а не *космонавтка* [3, с. 114].

Одним з найпродуктивніших шляхів утворення фемінітивів є суфіксація. Тенденція до суфіксального творення іменників зі значенням жіночої статі від маскулінних номінантів внутрішньо властива системі української мови як мови з розвиненою категорією роду [1, с. 29]. Автори новітньої академічної граматики зазначають помітну сучасну тенденцію родової співвідносності назв осіб чоловічого й жіночого роду щодо родової категоризації іменника. Таку співвідносність вважають найтиповішим і найпродуктивнішим способом творення іменників на позначення осіб в українській мові. Зокрема в «Академічній граматиці української мови» стверджено: «Вона втілюється в суфіксальному різновиді афіксальної деривації. За допомогою суфіксів утворюються співвідносні іменники жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю, територіальною належністю» [2, с. 91].

Для свого дослідження ми обрали збірку «Це зробила вона», що репрезентує широкий спектр фемінітивів, утворених різними словотвірними засобами. «Це зробила вона» – літературно-художнє видання, що складається з п'ятдесяти одного тексту, який написали сто різних авторів та редагували науковий і літературний редактори. Тексти стосуються жінок, які прославили Україну в різних видах діяльності на весь світ. Особливу цінність для дослідження тексти мають через мотиваційний вплив на дитину, оскільки описують українок, які йшли за своєю мрією та яким вдалося домогтися значних результатів. У передмові автори мотивують дитину: *«Те, що ти робиш сьогодні, формує твоє теперішнє і майбутнє. Ти не мусиш вирішити все нараз. Просто бережи свою мрію і прямуй до неї, крок за кроком. З вірою в себе!»* [7, с. 3].

Потреба введення фемінітивів до дитячого словника очевидна, оскільки такі слова органічні для мови та виконують номінативну функцію. Уважаємо, що назва жіночого роду діяльності виникає саме тоді, коли

виникає денотат і потреба в його називанні. Науковець Л. Кислюк зазначає, що суфіксальне творення іменників на позначення осіб жіночої статі має в українській мові давню традицію і відбувається «на потребу», «на соціальне замовлення» [3, с. 115].

Автори збірки «Це зробила вона», під час уведення назв жіночих професій, у творенні фемінітивів здебільшого послуговуються саме суфіксальним способом, утворюючи неологізми за допомогою трьох продуктивних формантів.

Достатньо типовим постає творення іменників жіночого роду за допомогою зміни маскулінного суфікса -ик- на фемінітивний -иц-. У такий спосіб створено досить відомі юному реципієнтові слова: *художник – художниця* [7, с. 75], *письменник – письменниця* [7, с. 51], *розвідник – розвідниця* [7, с. 37], *льотчик – льотчиця* [7, с. 65].

Утім, поряд з актуальними словами натрапляємо на лексему *літературознавиця* [7, с. 89], створену таким самим способом.

Звернімо увагу також на лексему *правниця* [7, с. 55], для створення якої автори надали перевагу не іншомовному слову – *юрист*, а українському відповіднику – *правник*, що формує в дитини сприймання власне українських лексем як мовної норми.

Інший зафіксований продуктивний словотвірний тип – додавання суфікса -к- до маскулінних основ. Напр.: *правитель – правителька* [7, с. 11], *лікар – лікарка* [7, с. 9], *актор – акторка* [7, с. 53], *співак – співачка* [7, с. 25], *репортер – репортерка* [7, с. 49]. Такі афікси самі собою не становлять новизни. Утім, «Правописний словник» Г. Голоскевича 1929 року засвідчує вживання найменувань *кондукторка, лікарка, медичка* як стилістично нейтральних одиниць. Сучасні автори урізноманітнюють відомі носію мови слова неологізмами, створеними додаванням того самого форманта: *авіаконструктор – авіаконструкторка* [7, с. 59], *архітектор – архітекторка* [7, с. 61], *астронавт – астронавтка* [7, с. 91],

кінорежисер – кінорежисерка [7, с. 83], *програміст – програмістка* [7, с. 71], *паралімпієць – паралімпійка* [7, с. 101], *снайпер – снайперка* [7, с. 63], *шахіст – шахістка* [7, с. 103].

Також уживаним є словотвірний спосіб, базований на додаванні фемінного форманта -ин-: *етнограф – етнографиня* [7, с. 13], *плавець – плавчиня* [7, с. 97]. Сучасна мовна практика вбачає в дериватах – назвах істот жіночого роду на -тельк-а, -и(е)н-я – вияв типологічних рис українського словотвору [7, с. 114]. І. Ковалик акцентує на таких дериватах в аспекті питомих українських слів [4, с. 162]. Напр.: *господиня, вчителька, жителька* тощо. Зокрема, академічний тлумачний словник фіксує назви: *заклинателька, заставодержателька, зцілютелька, домохранителька, правителька*, що свідчить про органічність таких дериватів в українській мові.

Цю тенденцію спостерігаємо й у найпродуктивнішому способі творення неологізмів у пропонованій збірці: *історик – історикиня* [7, с. 29], *біолог – біологиня* [7, с. 87], *фізик – фізикиня* [7, с. 47], *митець – мисткиня* [7, с. 85], *археолог – археологиня* [7, с. 81], *арбітр – арбітриня* [7, с. 95], *математик – математикиня* [7, с. 99].

Зауважимо, що академічний тлумачний словник сьогодні не фіксує таких лексем. Утім, словник А. Нелюби зазначає неофемінитиви, утворені схожим способом. Напр.: *мистецтвознавчиня* [6, с. 107], *науковчиня* [6, с. 117], *невропатологиня* [6, с. 118], *пульмонологиня* [6, с. 151].

«Цілих п'ять революційних методик у сфері лікування то операцій при хворобах легенів створила та впровадила Заслужена лікарка України, відома Київська хірургиня та пульмунологиня – Ольга Авілова» [6, с. 151].

Наведені приклади дають змогу говорити про лексикографічну кодифікацію фемінитивів у спеціалізованих словниках.

Отже, у збірці «Це зробила вона» спостерігаємо вживання неологізмів на позначення осіб жіночого роду за професією поряд з уживанням досить

відомих носію мови лексем. Сучасні письменники використовують поширені й відомі фемінні суфікси для творення неофемінітивів. І в такий спосіб, по-перше, встановлюють певну норму слововживання гендерно маркованої лексики, а по-друге, неологізми дитина сприймає за правило, і вони входять до лексем, що складають мовну норму дитини, що в подальшому полегшує сприйняття гендерних особливостей мови.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розроблення та встановлення стандарту вживання афіксів для творення фемінітивів; дослідження художніх творів для дітей в аспекті гендерної лінгвістики та впливу на становлення гендерної самосвідомості дитини; подальшу кодифікацію вживання фемінітивних лексем в українській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність / А. М. Архангельська // Мовознавство. – К.: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2013. – № 6. – С. 27-40.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І. Р. Вихованця. – К., 2004. – С. 91.
3. Кислюк Л. П. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі) / Л. П. Кислюк // Культура слова – К.: Інститут української мови НАН України, 2013. – № 78 – С. 114–118.
4. Ковалик І. І. Словотворча категорія назв осіб за їх національною і територіальною приналежністю / І. І. Ковалик // Питання слов'янського мовознавства. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – С. 161–162
5. Нелюба А. М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби / А. М. Нелюба // Лінгвістика: зб. наук. праць. – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – №1(22). – С. 135-142.

6. Нелюба А. М., Редько Є. О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник / Загальна редакція А. Нелюби. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. – 204 с.

7. Це зробила вона. – Київ: Видавництво, 2018. – 104 с.

REFERENCES

1. Arhangel'ska A. M. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність [Aspects of word formation feminize process in Ukrainian language of modern period: traditions and modernity] // *Мовознавство*. – Київ: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2013. – № 6. – P. 27-40.

2. Vykhovalnets I. R., Horodenska K. H. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainskoi movy [Theoretical morphology of Ukrainian language: Academical Grammar of Ukrainian language] / edited by I. R. Vykhovalnets – Kyiv, 2004. – P. 91.

3. Kysliuk L. P. Zhinka-kosmonavt chy kosmonavtka? (do problemy normy tvorennia nazv osib zhinochoi stati) [Women-astronaut or astronaut? (aspects of women gender's people headings formation standart)] // *Kultura slova* – Kyiv: Інститут української мови НАН України, 2013. – №78 – P. 114 – 118.

4. Kovalyk I. I. Slovtvorcha katehoriia nazv osib za yikh natsionalnoiu i terytorialnoiu prynalezhnistiu [Word formation category of people's name after their areal] // *Pytannia slov'ianskoho movoznavstva* – Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu, 1958. – P. 161–162.

5. Neliuba A. M. «Henderna lnhvistyka» i maloproduktyvni slovtvorchi zasoby [«Gender linguistics» and low-productive word formation means] // *Lnhvistyka: zb. nauk. prats.* – Luhansk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2011. – №1(22) Part II. – P. 135-142.

6. Neliuba A. M., Redko Y. O. *Leksyko-slovotvirni innovatsii* (2015–2016). *Slovnyk [Lexical and word formation innovations]* / generally edited by A. Neliuba – Kh.: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2017. – 204 с.

7. *Tse zrobyla vona [This is done by her]* – Kyiv: Vydavnytstvo, 2018. – 104 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Самойленко – аспірант кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: дослідження лексичних та словотвірних особливостей текстів у сучасних творах для дітей.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Valeriya Samoylenko – graduate student of the Ukrainian language Department at the Oles Honchar National University Dnipro.

Scientific interests: studying the lexical and word formation characteristics of texts in modern literature for children.